CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
DOMNUL GERARD HOGAN
prezentate la 21 martie 2019[1]

**Cauza C-34/18**

**Ottília Lovasné Tóth**
**împotriva**
**ERSTE Bank Hungary Zrt.**

[cerere de decizie preliminară formulată de Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală, Ungaria)]

„Cerere de decizie preliminară – Protecția consumatorilor – Clauze abuzive – Directiva 93/13/CEE – Domeniu de aplicare – Clauză care reflectă dreptul – Anexă – Valoare juridică – Articolul 3 alineatul (1) – Aprecierea caracterului abuziv al unei clauze – Impresie produsă de o clauză consumatorului mediu – Caracter inteligibil al clauzelor – Existența unor hotărâri naționale contradictorii”

1. Prezenta cauză are ca obiect un litigiu între ERSTE Bank Hungary Zrt. (denumită în continuare „Banca”), pe de o parte, și doamna Lovasné Tóth, pe de altă parte, în legătură cu caracterul pretins abuziv al unei anumite clauze cuprinse într-un contract de împrumut privind o locuință. Clauza în litigiu este cuprinsă într-un contract de ipotecă și prevede, în primul rând, că fiecare parte se obligă să accepte forța probantă a unui act notarial care a fost redactat cu luarea în considerare a conturilor debitorului și a registrelor și a evidențelor contabile ale băncii și, în al doilea rând, că acestea acceptă că documentul respectiv constituie un temei pentru executarea silită în caz de neplată.

2. În speță, Kúria (Curtea Supremă, Ungaria) a pronunțat anterior mai multe hotărâri având ca obiect o clauză similară celei în discuție în litigiul principal. În aceste hotărâri, instanța a statuat că o astfel de clauză nu făcea decât să trimită la o procedură națională de executare silită notarială existentă și, prin urmare, din punct de vedere juridic, nu afecta dreptul niciunei părți de a formula acțiuni în justiție și nici sarcina probei.

3. În acest context, instanța de trimitere se întreabă în special dacă această clauză poate fi totuși declarată abuzivă în temeiul Directivei 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii (JO 1993, L 95, p. 29, Ediție specială, 15/vol. 2, p. 273, denumită în continuare „Directiva din 1993”), în esență ca urmare a impresiei eronate pe care aceasta o poate produce consumatorului mediu.

4. Înainte de a examina această întrebare, este necesar să amintim mai întâi dispozițiile pertinente ale Directivei din 1993.

1 Limba originală: engleza.

## I. I. Cadrul juridic

### *A. Dreptul Uniunii*

*1. Directiva 93/13*

5. Considerentele (16), (17) și (20) ale Directivei din 1993 prevăd:

„întrucât, în conformitate cu criteriile generale selectate, aprecierea caracterului abuziv al clauzelor, în special în cadrul activităților publice de vânzare sau furnizare, prin care se asigură servicii colective care iau în considerare solidaritatea dintre utilizatori, trebuie completată cu mijloace pentru efectuarea unei aprecieri globale a diferitelor interese implicate; întrucât aceasta constituie o cerință de bună credință; întrucât, la aprecierea bunei credințe, trebuie acordată o atenție deosebită forței pozițiilor de negociere ale părților, faptului de a ști dacă consumatorul a fost încurajat să-și dea acordul pentru clauza în cauză și dacă bunurile sau serviciile au fost vândute sau furnizate la cererea expresă a consumatorului; întrucât condiția de bună credință poate fi îndeplinită de vânzător sau furnizor [a se citi «de profesionist»] atunci când acesta acționează în mod corect și echitabil față de cealaltă parte de ale cărei interese legitime trebuie să țină seama;

întrucât, în sensul prezentei directive, lista clauzelor anexată poate avea doar o valoare orientativă și, datorită caracterului minimal al prezentei directive, domeniul de aplicare al acestor clauze poate fi extins sau restrâns de către statele membre în cadrul legislației lor interne;

[…]

întrucât contractele ar trebui redactate într-un limbaj clar și inteligibil, iar consumatorului ar trebui să i se ofere posibilitatea de a analiza toate clauzele și, în caz de dubiu, ar trebui să prevaleze interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator;”

6. Articolul 1 alineatul (2) din Directiva 93/13 prevede:

„Dispozițiile prezentei directive nu se aplică clauzelor contractuale care reflectă acte cu putere de lege sau norme administrative obligatorii sau dispozițiile ori principiile din convențiile internaționale la care statele membre sau Comunitatea sunt părți, în special în domeniul transportului.”

7. Potrivit articolului 3 din Directiva din 1993:

„(1) O clauză contractuală care nu s-a negociat individual se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului.

[…]

(3) Anexa conține o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive.”

8. Articolul 4 alineatele (1) și (2) din Directiva 93/13 are următorul conținut:

„(1) Fără să aducă atingere articolului 7, caracterul abuziv al unei clauze contractuale se apreciază luând în considerare natura bunurilor sau a serviciilor pentru care s-a încheiat contractul și raportându-se, în momentul încheierii contractului, la toate circumstanțele care însoțesc încheierea contractului și la toate clauzele contractului sau ale unui alt contract de care acesta depinde.

(2) Aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește nici definirea obiectului contractului, nici caracterul adecvat al prețului sau remunerației, pe de o parte, față de serviciile sau de bunurile furnizate în schimbul acestora, pe de altă parte, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil."

9. Articolul 5 din Directiva din 1993 prevede:

„În cazul contractelor în care toate clauzele sau o parte a acestora sunt prezentate consumatorului în scris, acestea trebuie întotdeauna redactate într-un limbaj clar și inteligibil. În cazul în care există îndoieli cu privire la sensul unei clauze, prevalează interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator. […]"

10. Potrivit articolului 6 alineatul (1) din Directiva din 1993:

„Statele membre stabilesc că clauzele abuzive utilizate într-un contract încheiat cu un consumator de către un vânzător sau un furnizor [a se citi «de către un profesionist»], în conformitate cu legislația internă, nu creează obligații pentru consumator, iar contractul continuă să angajeze părțile prin aceste clauze, în cazul în care poate continua să existe fără clauzele abuzive."

11. Conform articolului 7 alineatele (1) și (2) din Directiva din 1993:

„(1) Statele membre se asigură că, în interesul consumatorilor și al concurenților, există mijloace adecvate și eficace pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive în contractele încheiate cu consumatorii de către vânzători sau furnizori [a se citi «de către profesioniști»].

(2) Mijloacele menționate la alineatul (1) cuprind dispozițiile în conformitate cu care persoanele sau organizațiile care au, în temeiul legislației interne, un interes legitim în protecția consumatorilor pot introduce o acțiune în justiție sau în fața organismelor administrative competente, în conformitate cu legislația internă în cauză, pentru a obține o decizie care să stabilească dacă clauzele contractuale elaborate pentru a fi utilizate în general sunt abuzive, astfel încât să poată aplica mijloace adecvate și eficiente pentru a preveni utilizarea acestor clauze în continuare."

12. Potrivit articolului 8 din Directiva din 1993:

„Statele membre pot adopta sau menține cele mai stricte dispoziții compatibile cu tratatul în domeniul reglementat de prezenta directivă, pentru a asigura consumatorului un nivel maxim de protecție."

13. Punctul 1 din anexa la Directiva din 1993 se referă la:

„Clauzele care au ca obiect sau ca efect:

[…]

(m) acordarea dreptului vânzătorului sau furnizorului [a se citi «profesionistului»] de a stabili dacă bunurile sau serviciile furnizate sunt conforme cu contractul sau acordarea acestora a dreptului exclusiv de a interpreta orice clauză din contract;

[…]

(q) excluderea sau obstrucționarea dreptului consumatorului de a introduce acțiuni în justiție sau de a exercita orice altă cale de atac, în special prin solicitarea consumatorului să sesizeze exclusiv o curte de arbitraj care nu este reglementată de dispozițiile legale, restricționând în mod nejustificat dovezile aflate la dispoziția lui sau impunându-i sarcina probei care, în conformitate cu legislația aplicabilă, trebuie să îi revină altei părți la contract."

*2. Directiva 2005/29*

14. Articolul 6 alineatul (1) din Directiva 2005/29/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2005 privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor de pe piața internă față de consumatori și de modificare a Directivei 84/450/CEE a Consiliului, a Directivelor 97/7/CE, 98/27/CE și 2002/65/CE ale Parlamentului European și ale Consiliului și a Regulamentului (CE) nr. 2006/2004 al Parlamentului European și al Consiliului („Directiva privind practicile comerciale neloiale") (JO 2005, L 149, p. 22, Ediție specială, 15/vol. 14, p. 260), intitulat „Acțiuni înșelătoare", prevede:

„(1) O practică comercială se consideră înșelătoare în cazul în care conține informații false și, în consecință, este mincinoasă sau, în orice alt fel, inclusiv prin prezentarea generală, induce sau poate induce în eroare consumatorul mediu, chiar dacă informația este corectă în fapt, cu privire la unul sau mai multe dintre următoarele elemente și, în oricare dintre situații, determină sau poate determina o decizie comercială pe care consumatorul nu ar fi luat-o în altă situație:

[…]

(g) drepturile consumatorilor […]"

15. În conformitate cu articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2005/29/CE, intitulat „Omisiuni înșelătoare":

„De asemenea, o practică comercială se consideră omisiune înșelătoare în cazul în care, ținând seama de toate aspectele descrise la alineatul (1), un comerciant disimulează o informație semnificativă prevăzută la alineatul respectiv sau o furnizează într-o manieră neclară, neinteligibilă, ambiguă sau nepotrivită sau în cazul în care […] aceasta determină sau poate determina consumatorul mediu să ia o decizie comercială pe care nu ar fi luat-o în alte împrejurări."

## II.II. Litigiul principal și întrebările preliminare

16. La 27 octombrie 2008, Banca și doamna Tóth, care, în cadrul contractului, acționa în alte scopuri decât cele legate de activitatea sa comercială sau profesională, au încheiat un contract de împrumut pentru achiziționarea unui imobil locativ. În consecință, nu există niciun dubiu legat de calitatea de consumator a doamnei Tóth în sensul articolului 2 litera (b) din Directiva din 1993.

17. În aceeași zi, doamna Tóth s-a prezentat în fața unui notar și a declarat că avea cunoștință despre fiecare dintre clauzele contractului de împrumut. Această declarație a fost încorporată într-un act autentic, intitulat „declarație unilaterală de recunoaștere a datoriei".

18. Clauza I.4 din contractul de împrumut, care face de asemenea parte din actul autentic întocmit de notar, are următorul conținut:

„Pentru soluționarea oricărui litigiu privind lichidarea conturilor sau pentru a da curs unei cereri din partea băncii, pentru determinarea soldului creditului sau a oricărei alte datorii scadente la un moment dat în conformitate cu prezentul act, pentru stabilirea datei efective a acordării creditului și a exigibilității unei obligații de plată, precum și pentru stabilirea oricăror alte fapte sau date necesare în vederea executării silite judiciare directe, părțile declară că se obligă să accepte ca element de probă cu forță probantă un înscris întocmit în formă autentică în conformitate cu conturile bancare ale debitorului și cu registrele și cu evidențele contabile ale băncii.

În consecință, în caz de neplată a principalului sau a dobânzilor și a cheltuielilor aferente sau în cazul în care plata nu este conformă cu dispozițiile contractului, înscrisul întocmit în formă autentică în conformitate cu conturile bancare ale debitorului și cu registrele și cu evidențele contabile ale băncii va servi, alături de prezentul document și în vederea executării silite, drept dovadă a soldului creditului și al dobânzilor și al cheltuielilor scadente la un moment dat, precum și a elementelor de fapt sus-menționate. Prin semnarea prezentului contract, părțile se obligă să accepte înscrisul autentic menționat anterior.

În cazul în care la cererea băncii este inițiată o eventuală procedură de executare silită, părțile sau debitorul vor solicita notarului care a întocmit prezentul înscris sau oricărui alt notar competent să consemneze într-un înscris autentic, în conformitate cu conturile bancare ale debitorului și cu registrele și cu evidențele contabile ale băncii și după examinarea registrelor, soldul creditului și al dobânzilor și al cheltuielilor aferente sau orice altă datorie aferentă împrumutului sus-menționat, precum și elementele de fapt și datele menționate anterior, și vor autoriza înlăturarea secretului bancar în legătură cu aceste informații.”

19. De asemenea, în temeiul contractului de împrumut și al declarației unilaterale de recunoaștere a datoriei, în cazul unei încălcări grave a contractului de către debitor, precum neîndeplinirea obligațiilor sale de plată, Banca are dreptul să rezilieze contractul cu efect imediat și să declare scadentă suma restantă din împrumut împreună cu dobânzile și cu costurile aferente.

20. La 5 ianuarie 2016, doamna Tóth a formulat o cerere prin care solicita declararea drept abuzive atât a clauzei I.4 din contractul de împrumut, cât și a clauzei corespunzătoare din actul notarial. În susținerea cererii sale, ea a afirmat că respectiva clauză determina o inversare a sarcinii probei în detrimentul său.

21. În apărare, Banca susține că respectiva clauză nu era abuzivă întrucât nu îi dădea dreptul să stabilească în mod unilateral dacă doamna Tóth și-a îndeplinit obligația, nici să determine cuantumul debitului acesteia sau să limiteze posibilitățile doamnei Tóth de a-și exercita drepturile și nu inversa sarcina probei, întrucât nu putea fi considerată o recunoaștere a datoriei.

22. Instanța de prim grad a respins acțiunea. Aceasta a considerat că respectiva clauză nu stabilea o dispoziție obligatorie pentru părți cu privire la respectarea obligațiilor debitorului, nu conținea o recunoaștere a datoriei și nu autoriza Banca să stabilească în mod unilateral cuantumul datoriei restante a doamnei Tóth sau îndeplinirea de aceasta a obligațiilor sale în temeiul contractului. De asemenea, a considerat că faptul că doamna Tóth a acceptat executarea unui act notarial nu însemna că era lipsită de posibilitatea de a contesta cuantumul creanței, întrucât mai putea formula, de exemplu, o cerere de suspendare (sau de limitare) a executării.

23. În aceste condiții, doamna Tóth a formulat apel în fața instanței de trimitere. În susținerea apelului formulat, aceasta a argumentat că respectiva clauză putea provoca un dezechilibru între ea și intimată, întrucât îi facilita acesteia exercitarea drepturilor, făcând dificilă în același timp contestarea cuantumului datoriei, astfel cum rezulta din registrele băncii.

24. În acest context, instanța de trimitere arată în primul rând că nu este clar care este domeniul de aplicare al anexei la Directiva din 1993. Într-adevăr, punctul 1 din anexa menționată în versiunea maghiară se referă la „obiectul sau efectul” clauzelor, în timp ce alte versiuni lingvistice, de exemplu versiunile germană, polonă, cehă sau slovacă, folosesc sintagma „obiectiv sau efect”. Având în vedere diferența dintre modurile de redactare, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă, pentru ca o clauză să intre în domeniul de aplicare al punctului 1 litera (q) din anexa la directivă, este suficient ca aceasta să aibă drept obiectiv inversarea sarcinii probei.

25. De asemenea, atunci când o clauză îndeplinește cerințele stabilite la punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993, se pune problema dacă mai este necesar să se examineze în ce măsură clauza a dat naștere unui dezechilibru în detrimentul consumatorului. Astfel, în pofida faptului că a declarat că este pe deplin conștientă că, în conformitate cu jurisprudența constantă a Curții, anexa la care face trimitere articolul 3 alineatul (3) din Directiva din 1993 nu conține decât o listă orientativă și neexhaustivă a clauzelor care pot fi considerate abuzive, instanța de trimitere arată că, în Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242), Curtea a declarat de asemenea că „chiar dacă caracterul abuziv al unei clauze în litigiu nu poate fi stabilit în mod automat numai pe baza conținutului anexei în cauză, acesta din urmă constituie totuși un element esențial pe care se poate întemeia aprecierea instanței competente cu privire la caracterul abuziv al acestei clauze”.

26. În al doilea rând, instanța de trimitere precizează că Kúria (Curtea Supremă) a statuat că o clauză similară celor în discuție în litigiul principal nu poate fi considerată drept o recunoaștere a datoriei și nu afectează situația juridică a consumatorului în ceea ce privește mijloacele de realizare a dreptului său, întrucât legislația îi acordă dreptul de a iniția o procedură de suspendare a executării sau de a solicita constatarea faptului că rezilierea nu produce efecte juridice. Kúria (Curtea Supremă) a mai precizat că o clauză similară nu poate dezavantaja *per se* consumatorul în ceea ce privește sarcina probei. Astfel, având în vedere că un creditor poate lua decizia de a rezilia contractul pe baza propriilor registre, rezultă ca fiind inerent unei astfel de situații ca sarcina probei să revină consumatorului. În mod similar, legislația națională permite oricărui creditor să solicite o declarație notarială, chiar și în cazul în care contractul cu debitorul nu conține nicio dispoziție explicită cu privire la acest aspect. Astfel, pentru Kúria (Curtea Supremă), nici clauza, nici actul notarial care modifică sarcina probei nu sunt cele care inversează sarcina probei, făcând mai dificilă apărarea pentru consumator, ci mai degrabă normele care reglementează înscrisurile notariale cu forță probantă și clauzele de executare.

27. Totuși, instanța de trimitere precizează că are în continuare îndoieli cu privire la aspectul dacă clauza I.4 trebuie să fie considerată ca intrând în domeniul de aplicare al punctului 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993.

28. Aceasta arată, pe de o parte, că, deși clauza respectivă este inteligibilă din punct de vedere gramatical, consecințele sale pentru un consumator nu sunt clare, întrucât aceasta dă impresia că, după semnarea contractului, executarea actului notarial va constitui o probă certă și irefutabilă pentru orice datorie care poate apărea în viitor în temeiul contractului. Ea susține că toate acestea au un impact direct asupra deciziei consumatorului de a-și exercita drepturile împotriva creditorului.

29. Pe de altă parte, clauza I.4 ar putea avea consecințe negative asupra consumatorului chiar dacă, în conformitate cu interpretarea dată de Kúria (Curtea Supremă), ea nu se află la baza dreptului creditorului de a iniția o executare directă. Astfel, invocând clauza I.4, Banca ar putea evita o negociere echitabilă și loială cu debitorul, întrucât acesta nu și–ar putea exercita drepturile decât printr-o procedură judiciară costisitoare și de durată și, în timp ce procedura își urmează cursul, acesta ar rămâne obligat să achite sumele în exces rezultate din clauzele abuzive pentru a evita consecințele rezilierii contractului.

30. În al treilea rând, instanța de trimitere își pune întrebarea dacă clauza I.4 nu ar trebui să fie declarată abuzivă în temeiul articolului 5 din Directiva din 1993. De fapt, în conformitate cu hotărârile pronunțate de Kúria (Curtea Supremă), o astfel de clauză nu inversează sarcina probei. Cu toate acestea, mai multe instanțe naționale s-au pronunțat în sens contrar în cazuri similare. Ca urmare a acestui corpus de jurisprudență, consumatorii nu sunt în măsură să își dea seama că această dispoziție aparent clară nu are de fapt niciun efect asupra sarcinii probei.

31. În al patrulea rând, instanța de trimitere arată că, potrivit modului de redactare a clauzei I.4, declarația cuprinsă în actul notarial trebuie întocmită doar pe baza informațiilor înregistrate de creditor în ceea ce privește prestațiile efectuate de debitor până la momentul respectiv. Prin urmare, s-ar putea considera că respectiva clauză dă dreptul creditorului să decidă în mod unilateral dacă obligațiile consumatorului au fost îndeplinite în conformitate cu termenii contractului și, în consecință, aceasta ar putea intra în domeniul de aplicare al punctului 1 litera (m) din anexa la Directiva din 1993.

32. În aceste împrejurări, Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală) a hotărât să suspende judecarea cauzei și să adreseze Curții următoarele întrebări preliminare:

„1) Punctul (1) litera (q) din anexa la Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că, în calitate de normă de drept al Uniunii cu statut de normă de ordine publică, interzice unui creditor, în general și într-un mod care face inutilă efectuarea oricărei analize ulterioare, să impună unui debitor care are calitatea de consumator o clauză contractuală tip sau care nu a fost negociată individual, al cărei obiectiv sau efect este inversarea sarcinii probei?

2) În măsura în care este necesar să se aprecieze, în temeiul punctului 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13, obiectivul sau efectul clauzei contractuale, se poate stabili că împiedică exercitarea drepturilor consumatorilor o clauză contractuală

   – în virtutea căreia debitorul care are calitatea de consumator are motive întemeiate să creadă că trebuie să execute integral contractul, cu toate clauzele sale, în modalitatea și în măsura impuse de creditor, chiar dacă debitorul are convingerea că prestația impusă de creditor nu este exigibilă nici în tot, nici în parte;

   – al cărei efect este limitarea sau excluderea accesului consumatorului la o modalitate de soluționare a litigiilor întemeiată pe o negociere echitabilă, pe motiv că este suficient ca creditorul să invoce această clauză contractuală pentru a considera litigiul soluționat?

3) În măsura în care este necesar să se decidă asupra caracterului abuziv al clauzelor contractuale enumerate în anexa la Directiva 93/13, ținând seama și de criteriile prevăzute la articolul 3 alineatul (1) din directivă, o clauză contractuală care are incidență asupra deciziilor consumatorului în ceea ce privește executarea contractului, soluționarea litigiilor cu creditorul pe cale judiciară sau extrajudiciară sau exercitarea drepturilor sale respectă cerința unei redactări clare și inteligibile, prevăzută la articolul 5 din directiva menționată, în condițiile în care, deși este redactată în mod clar din punct de vedere gramatical, produce efecte juridice care nu pot fi stabilite decât prin interpretarea normelor naționale în privința cărora nu exista o practică judiciară uniformă la momentul încheierii contractului și fără ca această practică să se fi consolidat în anii următori?

4) Punctul 1 litera (m) din anexa la Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că o clauză contractuală care nu a fost negociată individual poate fi de asemenea abuzivă în cazul în care permite cocontractantului consumatorului să stabilească în mod unilateral dacă executarea contractului de către consumator este conformă cu prevederile contractului, precum și în cazul în care consumatorul recunoaște că aceasta este obligatorie în privința sa, inclusiv înainte ca părțile contractante să fi efectuat orice prestație?”

## III. III. Analiză

### *A. Competența Curții și admisibilitatea întrebării preliminare*

33. Banca susține că întrebările adresate sunt ipotetice și, în consecință, Curtea nu este competentă să răspundă la acestea. Astfel, contrar celor presupuse de instanța de trimitere în cazul primei, al celei de a doua și al celei de a patra întrebări, aceasta susține că clauza în discuție în litigiul principal nu ar avea ca efect inversarea sarcinii probei, nu ar exclude sau limita posibilitatea consumatorului de a introduce acțiuni în justiție și nici nu ar permite băncii să stabilească în mod unilateral dacă consumatorul și-a îndeplinit obligațiile contractuale. În mod similar, contrar ipotezei prezentate în cea de a treia întrebare, aceasta susține că, în realitate, jurisprudența națională nu este foarte diferită, deoarece Kúria (Curtea Supremă) s-a pronunțat ulterior cu privire la domeniul de aplicare a unei clauze similare celei în discuție în litigiul principal în mai multe hotărâri recente.

34. În această privință, trebuie amintit în primul rând că, în cazul în care Banca contestă în mod formal competența Curții, argumentația sa trebuie să fie înțeleasă ca punând sub semnul întrebării admisibilitatea întrebărilor adresate [2].

35. În al doilea rând, procedura instituită la articolul 267 TFUE este un instrument de cooperare între Curte și instanțele naționale cu ajutorul căruia Curtea furnizează acestora din urmă elementele de interpretare a dreptului Uniunii care le sunt necesare pentru soluționarea litigiului asupra căruia urmează să se pronunțe [3]. Numai instanțele naționale care sunt sesizate cu soluționarea litigiului și care trebuie să își asume răspunderea pentru hotărârea judecătorească ce urmează a fi pronunțată, au competența să aprecieze, luând în considerare particularitățile fiecărei cauze, atât necesitatea unei hotărâri preliminare pentru a fi în măsură să pronunțe propria hotărâre, cât și pertinența întrebărilor pe care le adresează Curții [4].

36. În consecință, în cazul în care întrebările adresate au ca obiect interpretarea dreptului Uniunii, Curtea este, în principiu, obligată să se pronunțe. Curtea poate, desigur, să respingă o cerere formulată de o instanță națională numai dacă rezultă în mod vădit că interpretarea dreptului Uniunii solicitată nu are nicio legătură cu realitatea sau cu obiectul litigiului principal ori atunci când problema este de natură ipotetică sau Curtea nu dispune de elementele de fapt și de drept necesare pentru a răspunde în mod util la întrebările care i-au fost adresate [5]. Totuși, faptul că una dintre părțile din litigiul principal contestă pertinența întrebării preliminare pentru soluționarea litigiului principal nu poate justifica în sine concluzia că aceste întrebări trebuie declarate inadmisibile.

37. În speță, nu reiese în mod vădit din prezentarea litigiului făcută de instanța de trimitere că ipotezele avute în vedere în cadrul întrebărilor adresate nu corespund situației în discuție în litigiul principal. În aceste condiții, în opinia noastră, Curtea nu ar trebui să declare aceste întrebări drept inadmisibile [6].

2 Curtea este competentă să răspundă la o întrebare preliminară adresată de o instanță națională, cu excepția cazului în care subiectul nu intră în domeniul de aplicare material de competență al acesteia, astfel cum este definit la articolul 267 alineatul (1) TFUE, și anume interpretarea tratatelor și validitatea și interpretarea actelor adoptate de instituțiile, organele, oficiile sau agențiile Uniunii.

3 Hotărârea din 5 iulie 2016, Ognyanov (C-614/14, EU:C:2016:514, punctul 16).

4 Hotărârea din 1 iulie 2010, Sbarigia (C-393/08, EU:C:2010:388, punctele 19 și 20). De asemenea, nu este de competența Curții, în temeiul articolului 267 TFUE, să aprecieze situația de fapt și să aplice dreptul Uniunii cu privire la o anumită cauză. A se vedea de exemplu Hotărârea din 16 iulie 2015, CHEZ Razpredelenie Bulgaria (C-83/14, EU:C:2015:480, punctul 104) și Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 22).

5 Hotărârea din 20 septembrie 2018, OTP Bank și OTP Faktoring (C-51/17, EU:C:2018:750, punctul 37).

6 Toate hotărârile pronunțate de Kúria (Curtea Supremă) care sunt menționate de Bancă au fost pronunțate anterior faptelor din prezentul litigiu.

## *B. Cu privire la fond*

### *1. Observații preliminare*

38. Întrucât mai multe întrebări se referă la interpretarea punctului 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993, considerăm că este necesar să analizăm mai întâi îndoielile exprimate de instanța de trimitere în cererea sa privind textul primei teze a anexei respective.

39. În speță, din considerentul (17), precum și din articolul 3 alineatul (3) reiese că anexa la Directiva din 1993 ar trebui să conțină o listă neexhaustivă cu exemple de clauze care *pot* fi declarate abuzive în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13, având în vedere obiectul sau efectul lor.

40. De asemenea, articolul 3 alineatul (1) definește noțiunea de clauză abuzivă ca fiind o clauză contractuală care nu s-a negociat individual și care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului. În consecință, pentru a examina caracterul abuziv al clauzei supuse controlului lor, este de așteptat ca instanțele naționale să ia în considerare obiectul sau efectul acestor clauze.

41. În sfârșit, Curtea a statuat deja că această directivă obligă statele membre să substituie echilibrul formal pe care îl instituie contractul între drepturile și obligațiile cocontractanților printr-un echilibru real, de natură să restabilească egalitatea dintre aceste părți[7]. Aceasta presupune că factorul determinant este reprezentat de efectele produse de clauza respectivă, iar nu de obiectivul urmărit de autorul său.

42. În aceste împrejurări, considerăm că punctul 1 din anexa la Directiva 93/13 ar trebui interpretat, în orice versiune lingvistică, în sensul că se referă la „obiectul sau efectul”, iar nu la „obiectivul sau efectul” clauzelor contractuale.

43. În al doilea rând, trebuie reamintit că, potrivit unei jurisprudențe constante a Curții, competența acesteia privește interpretarea noțiunii de „clauză abuzivă”, menționată la articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 și în anexa la aceasta, precum și criteriile pe care instanța națională poate sau trebuie să le aplice în examinarea unei clauze contractuale în raport cu dispozițiile directivei respective. Cu toate acestea, este de competența instanței menționate să se pronunțe, ținând cont de aceste criterii, asupra calificării concrete a unei clauze contractuale specifice în funcție de împrejurările proprii fiecărei spețe[8].

### *2. Prima întrebare*

44. Prin intermediul primei întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 trebuie interpretat în sensul că presupune o interdicție generală cu privire la orice clauză care nu a fost negociată individual și al cărei obiect sau efect este de a inversa sarcina probei în cazul în care această sarcină ar trebui, potrivit legislației aplicabile, să revină în mod natural celeilalte părți.

45. În această privință, trebuie amintit mai întâi că punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13/CEE a Consiliului se referă la clauzele care au ca obiect sau ca efect „excluderea sau obstrucționarea dreptului consumatorului de a introduce acțiuni în justiție sau de a exercita orice altă cale de atac, […], restricționând în mod nejustificat dovezile aflate la dispoziția lui sau impunându-i

7 Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242 punctul 34 și jurisprudența citată).

8 Ordonanța din 14 noiembrie 2013, Banco Popular Español și Banco de Valencia (C-537/12 și C-116/13, EU:C:2013:759, punctul 63).

sarcina probei care, în conformitate cu legislația aplicabilă, trebuie să îi revină altei părți la contract". În consecință, orice clauză care are ca obiect sau ca efect inversarea nejustificată a sarcinii probei pentru ca aceasta să revină consumatorului trebuie examinată cu luarea în considerare a punctului 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13.

46. Cu toate acestea, din chiar textul articolului 3 alineatul (3) din Directiva din 1993 reiese că anexa la directiva respectivă cuprinde o listă de clauze care *pot*, iar nu „trebuie", fi declarate abuzive[9]. În consecință, astfel cum Curtea a stabilit deja, „o clauză care figurează în această listă nu trebuie considerată în mod necesar abuzivă și invers, o clauză care nu figurează în listă poate în egală măsură să fie declarată abuzivă"[10]. Pentru a declara o clauză abuzivă, aceasta din urmă trebuie să fie supusă criteriului prevăzut la articolul 3 alineatul (1) chiar și în cazul în care, astfel cum vom explica mai jos, unele caracteristici ale acestui criteriu pot fi prezumate ca îndeplinite în cazul în care dispozițiile contractuale în litigiu intră în domeniul de aplicare al anexei.

47. În consecință, punctul 1 litera (q) din anexă nu poate fi interpretat, în temeiul dreptului Uniunii, drept o interdicție generală cu privire la clauzele care se încadrează în una dintre categoriile prevăzute de textul său. Acesta reprezintă doar un exemplu de clauză care *poate* fi declarată abuzivă.

48. Totuși, trebuie remarcat că articolul 8 din Directiva 1993 conferă statelor membre dreptul de a adopta sau de a menține dispoziții mai stricte pentru a asigura consumatorului un nivel mai mare de protecție.

49. Prin urmare, astfel cum Comisia a arătat în observațiile sale scrise, pe care le-a confirmat în ședință și reprezentantul său, sarcinile atribuite instanțelor naționale depind de aspectul dacă statul membru în cauză a decis adoptarea unor măsuri legislative adecvate pentru a atribui listei clauzelor care figurează la punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 un caracter juridic obligatoriu, iar nu doar unul pur orientativ.

50. În situația în care statul membru nu a luat o astfel de măsură, astfel că legislația națională nu consideră că clauzele care intră în categoria prevăzută la punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 sunt abuzive, instanțele naționale sunt obligate să examineze, în lumina definiției noțiunii de clauză abuzivă date la articolul 3 alineatul (1) și a clarificărilor de la articolul 4 alineatul (1) din directivă cu privire la elementele care trebuie avute în vedere în cadrul acestei analize, dacă clauzele supuse controlului lor au caracter abuziv[11].

51. În schimb, în situația în care statul membru în cauză a decis într-adevăr că clauzele care intră în categoria prevăzută la punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 trebuie considerate abuzive, instanțele naționale sunt în consecință obligate să declare drept abuzivă orice clauză care are ca obiect sau ca efect inversarea sarcinii probei asupra consumatorilor fără a aplica criteriul prevăzut la articolul 3 alineatul (1). Cu toate acestea, trebuie subliniat că, atunci când un stat membru a luat astfel de măsuri, nu punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 este cel care face inutilă o analiză aprofundată în temeiul articolului 3 alineatul (1), ci mai degrabă reglementarea națională în cauză.

9 Utilizarea verbului „a putea" pare a fi mai decisivă în această privință decât trimiterea din cuprinsul considerentului (17) sau al articolului 3 alineatul (3) din Directiva 93/13 la caracterul „orientativ" al normei din anexa respectivă. Astfel, după cum a subliniat Comisia în expunerea de motive a propunerii reexaminate de Directivă a Consiliului privind clauzele abuzive din contractele încheiate cu consumatorii [COM(93) 11 final], adjectivul respectiv este ambiguu. Într-adevăr, aceasta ar putea sugera fie că lista conținută în anexa la directivă este incompletă, fie că aceasta nu are nicio forță probantă specială.

10 Hotărârea din 7 mai 2002, Comisia/Suedia (C-478/99, EU:C:2002:281, punctul 20).

11 Hotărârea din 3 iunie 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid (C-484/08, EU:C:2010:309, punctul 33).

52. În ceea ce privește litigiul principal, astfel cum toate părțile au confirmat în cadrul ședinței și cum a constatat și instanța de trimitere, Ungaria și-a modificat Codul civil astfel încât să facă uz de posibilitatea prevăzută la articolul 8 din Directiva din 1993 de a stabili standarde mai ridicate de protecție a consumatorului decât cele prevăzute de dispozițiile directivei înseși. Totuși, întrucât Ungaria nu era obligată să ia o asemenea măsură, trebuie constatat că obligația impusă instanțelor naționale de a declara nule de drept clauzele contractuale la care se referă punctul 1 litera (q) din anexă reprezintă o *chestiune de drept național*, iar nu de drept al Uniunii.

53. Prin urmare, considerăm că, din perspectiva dreptului Uniunii, răspunsul la prima întrebare ar trebui să fie unul negativ. Cu alte cuvinte, trebuie să se răspundă că punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 nu poate fi interpretat ca reprezentând o interdicție generală cu privire la orice clauză contractuală care intră în domeniul său de aplicare.

54. În pofida faptului că instanța de trimitere a rezumat foarte bine jurisprudența Curții cu privire la acest aspect, instanța respectivă a exprimat totuși necesitatea de a solicita Curții să se pronunțe cu privire la efectul anexei la Directiva 93/13. În aceste condiții apreciem, prin urmare, că Curtea poate considera util să profite de această ocazie pentru a clarifica anumite aspecte ale criteriului ce trebuie aplicat pentru stabilirea condițiilor în care o clauză care inversează sarcina probei ar trebui considerată abuzivă prin prisma articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.

55. Astfel, Curtea a statuat deja că articolul 3 alineatul (1) din Directiva 93/13 a Consiliului prevede două criterii pentru a defini noțiunea de clauze abuzive, și anume, pe de o parte, „lipsa bunei-credințe” și, pe de altă parte, „existența unui dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract”. În conformitate cu jurisprudența, prima condiție ar presupune examinarea aspectului dacă profesionistul, acționând în mod corect și echitabil față de consumator, se putea aștepta în mod rezonabil ca acesta din urmă să accepte o asemenea clauză în urma unei negocieri individuale, în timp ce a doua condiție impune examinarea aspectului dacă contractul îl plasează pe consumator într-o situație juridică mai puțin favorabilă în raport cu cea prevăzută de dreptul național în vigoare [12].

56. În ceea ce ne privește însă, nu considerăm că aceste două criterii trebuie examinate separat.

57. În primul rând, din punctul de vedere al modului de redactare a articolului 3 alineatul (1) din Directiva din 1993, trebuie să se arate că expresiile „bună-credință” și „dezechilibru semnificativ” sunt corelate din punct de vedere gramatical prin locuțiunea prepozițională „în contradicție cu”. Utilizarea acestei locuțiuni nu presupune că situația descrisă constituie o condiție distinctă, ci are mai degrabă rolul de a sublinia că crearea unui dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract este contrară bunei-credințe preconizate în mod normal. Prin urmare, este clar că o clauză cuprinsă într-un contract încheiat cu un consumator care nu a fost negociată individual poate fi considerată abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 dacă:

– provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, iar

– acest dezechilibru este în detrimentul consumatorului.

12 A se vedea Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctele 68 și 69), Hotărârea din 26 ianuarie 2017, Banco Primus (C-421/14, EU:C:2017:60, punctele 58-60) și Hotărârea din 20 septembrie 2017, Andriciuc și alții (C-186/16, EU:C:2017:703, punctul 56).

58. În consecință, întrucât, în sistemele juridice care utilizează acest principiu, buna-credință se prezumă întotdeauna, expresia „în contradicție cu cerința de bună-credință” trebuie interpretată în sensul că se referă pur și simplu la situația care ar fi prevalat în lipsa unui dezechilibru semnificativ, iar *nu* în sensul că reprezintă o condiție independentă *în sine*. Cu alte cuvinte, sintagma „în contradicție cu cerința de bună-credință” descrie în esență situația care apare atunci când există de fapt un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților de natură să creeze un detriment consumatorului.

59. În al doilea rând, în ceea ce privește obiectivele urmărite de Directiva din 1993, considerentul (16) explică faptul că cerința bunei-credințe implică o evaluare globală a diferitelor interese, având în vedere în special forța pozițiilor de negociere ale părților. Acest lucru demonstrează din nou că legiuitorul Uniunii nu a avut intenția să traseze o linie clară între aceste două concepte și cu atât mai puțin să stabilească un principiu al bunei-credințe drept criteriu general și independent, separat de celelalte dispoziții specifice ale Directivei din 1993.

60. În al treilea rând, din punct de vedere sistemic, astfel cum au subliniat anumiți autori, o clauză care provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților este contrară în sine principiului bunei-credințe [13].

61. În acest context, se poate presupune de asemenea că trimiterea din cuprinsul articolului 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 la existența unui „dezechilibru semnificativ” în raport cu noțiunea de „bună-credință” poate fi explicată prin lipsa unui principiu general al bunei-credințe în tradițiile common law, astfel cum sunt reflectate de dreptul englez sau de cel irlandez [14]. De asemenea, prin condiționarea cerinței bunei-credințe de existența unui dezechilibru semnificativ, articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 servește la stabilirea unei definiții obiective a ceea ce altfel ar putea da naștere unor interpretări divergente ale principiului bunei-credințe chiar și în acele state membre care respectă tradiția common law. Prin urmare, se poate afirma că Directiva din 1993 reconciliază în acest sens diferitele abordări ale statelor membre cu privire la relațiile contractuale.

62. Având în vedere cele de mai sus, considerăm, prin urmare, că, în pofida trimiterii la buna-credință de la articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993, caracterul abuziv al unei clauze poate fi dedus din simpla împrejurare că o astfel de clauză generează un dezechilibru semnificativ între drepturile contractuale ale părților, cauzând, așadar, un prejudiciu consumatorului. În esență, acesta este singurul criteriu impus de articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 și nu este necesar să se demonstreze, în plus, că această clauză a fost introdusă contrar bunei-credințe.

63. Cea de a doua clarificare care ar fi util de realizat se referă la natura juridică a anexei. Deși faptul că o anumită clauză este cuprinsă în anexă nu este suficient *în sine* pentru a determina caracterul abuziv al unei clauze contestate, Curtea a reținut că „constituie totuși un element esențial pe care se poate întemeia aprecierea instanței competente cu privire la caracterul abuziv al acestei clauze” [15].

64. Trimiterea care se face aici la un „element esențial” este probabil o chestiune care ar fi util să fie clarificată, deoarece nu credem că sintagma respectivă era menită să fie interpretată într-un sens literal.

13 A se vedea de exemplu Tenreiro M., „The Community Directive on Unfair Terms and National Legal Systems – The Principle of Good Faith and Remedies for Unfair Terms” (1995) 3 în *European Review of Private Law*, Ediția a doua, p. 273-279.

14 Pentru dreptul englez, a se vedea de exemplu *Globe Motors Inc împotriva TRW Lucas Variety Electric Steering Ltd* [2016] EWCA Civ 396, iar pentru dreptul irlandez, *Flynn &. Benray v Breccia & McAteer* [2017] IECA 7, [2017] 1 ILRM 369, *Morrissey împotriva Irish Bank Resolution Corporation* [2017] IECA 162.

15 Hotărârea din 26 aprilie 2012, Invitel (C-472/10, EU:C:2012:242, punctul 26), precum și Hotărârea din 30 mai 2013, Asbeek Brusse și de Man Garabito (C-488/11, EU:C:2013:341, punctul 55).

65. În primul rând, se poate observa că, deși Curtea a precizat că conținutul anexei nu este suficient „în sine” și nu stabilește „în mod automat” în sensul dreptului Uniunii caracterul abuziv al unei clauze contractuale contestate, Curtea nu a exclus în mod expres posibilitatea ca anexa să poată fi cel puțin parțial sau chiar prezumptiv un indicator al caracterului abuziv al unei clauze contractuale specifice.

66. În al doilea rând, fiecare categorie de clauze menționate în anexă se referă la situațiile în care existența unui dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților este atât de evidentă încât este dificil de văzut cum ar putea fi altfel.

67. În consecință, considerăm că afirmația Curții potrivit căreia anexa la Directiva din 1993 este „un element esențial pe care se poate întemeia aprecierea instanței competente cu privire la caracterul abuziv al acestei clauze” trebuie interpretată în sensul că, atunci când o clauză îndeplinește criteriile pentru a se încadra într-una dintre categoriile menționate în anexă, instanțele naționale pot presupune că respectiva clauză creează un dezechilibru [16]. Cu toate acestea, având în vedere că articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 se referă la situații ce privesc dezechilibre care în primul rând sunt semnificative, în al doilea rând sunt în detrimentul consumatorilor, iar în al treilea rând privesc drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, instanțele naționale sunt totuși obligate să se asigure că aceste alte trei criterii sunt de asemenea îndeplinite înainte de a ajunge la o concluzie cu privire la caracterul abuziv al clauzei în discuție [17].

68. Prin urmare, rezumând, în ceea ce privește prima întrebare, considerăm că punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva din 1993 nu presupune o interdicție generală cu privire la orice clauză contractuală care nu s-a negociat individual și al cărei obiect sau efect este să inverseze sarcina probei în cazul în care această sarcină ar trebui, potrivit legislației aplicabile, să revină în mod natural celeilalte părți. Pe de altă parte, articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 se opune, considerând-o abuzivă, unei clauze contractuale care are efectul de a limita sau de a exclude accesul consumatorului la un mecanism de soluționare a litigiilor în situațiile în care, dacă instanța statuează astfel, creditorul nu trebuie decât să invoce această clauză pentru ca litigiul să fie tranșat.

### *3. A doua întrebare*

69. Prin intermediul celei de a doua întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă, într-o situație în care, în temeiul punctului 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13, este necesar să se aprecieze obiectul sau efectul unei clauze contractuale, următoarele tipuri de clauze contractuale se consideră că împiedică consumatorii să își exercite drepturile:

– o clauză în virtutea căreia debitorul care are calitatea de consumator are motive întemeiate să creadă că trebuie să execute integral contractul, cu toate clauzele sale, în modalitatea și în măsura impuse de creditor, chiar dacă debitorul are convingerea că prestația impusă de creditor nu este exigibilă;

– o clauză al cărei efect este limitarea sau excluderea accesului consumatorului la o modalitate de soluționare a litigiilor întemeiată pe o negociere echitabilă, pentru motivul că este suficient ca creditorul să invoce această clauză contractuală pentru a considera litigiul soluționat.

16 Acest lucru este de asemenea în concordanță cu termenul „obiect”, utilizat în prima teză din anexă, care implică faptul că, în unele cazuri, anumite concluzii cu privire la lipsa de echilibru a unei clauze contractuale specifice pot fi deduse pur și simplu din conținutul său.

17 Această concluzie nu este contrazisă de formularea articolului 3 alineatul (3) din Directiva din 1993, nici de cea a considerentului (17). Pe de o parte, articolul 3 alineatul (3) nu precizează motivele pentru care categoriile de clauze menționate în anexă nu ar trebui considerate în mod automat abuzive. Pe de altă parte, deși din considerentul (17) al Directivei din 1993 rezultă că lista de clauze anexate are o valoare orientativă, întrucât directiva prevede doar un nivel minim de armonizare, o astfel de împrejurare nu exclude faptul că legiuitorul Uniunii a considerat totuși că natura minimală a acestei armonizări trebuie să presupună obligația statelor membre de a considera că respectivele clauze indicate în anexă creează în mod prezumptiv un dezechilibru între drepturile și obligațiile părților.

70. Având în vedere răspunsul dat la prima întrebare, considerăm că a doua întrebare trebuie înțeleasă ca privind interpretarea articolului 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 și că urmărește să stabilească dacă o clauză care se încadrează în una dintre cele două ipoteze menționate de instanța de trimitere trebuie considerată abuzivă. Propunem, din motive practice, să începem analiza noastră cu examinarea celei de a doua ipoteze.

*a) A doua ipoteză: consumatorului i s-a limitat accesul la sistemul judiciar*

71. Articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 prevede că o clauză contractuală care nu s-a negociat individual „se consideră ca fiind abuzivă în cazul în care, în contradicție cu cerința de bună-credință, provoacă un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților care decurg din contract, în detrimentul consumatorului”.

72. După cum s-a menționat mai sus, pentru a stabili dacă, în temeiul acestui articol, o clauză provoacă un „dezechilibru semnificativ”, instanțele naționale trebuie să compare drepturile și obligațiile părților care decurg din clauza în litigiu cu acelea care ar exista în absența acesteia [18].

73. În ceea ce privește drepturile și obligațiile părților care decurg din dreptul național, observăm că, astfel cum menționează articolul 7 alineatul (1) din Directiva din 1993, statele membre trebuie să prevadă modalități procedurale care permit asigurarea respectării drepturilor individuale care rezultă din Directiva din 1993 pentru a preveni utilizarea în continuare a clauzelor abuzive. Aceasta implică cerința dreptului la o cale de atac efectivă, consacrată de asemenea la articolul 47 din Carta drepturilor fundamentale [19].

74. În cazul în care clauza contractuală în discuție în prezentul litigiu are efectul de a permite creditorilor să pună capăt oricărei proceduri, considerând litigiul soluționat, aceasta ar împiedica în esență debitorii să inițieze propriile proceduri. Acest lucru, la rândul său, ar priva debitorii de dreptul lor la o cale de atac efectivă. O astfel de clauză ar produce în mod vădit un profund dezechilibru în relațiile contractuale dintre părți în detrimentul evident al consumatorului. În consecință, aceasta ar trebui să fie considerată abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva din 1993.

75. Cu toate acestea, în speță, informațiile conținute în dosarul pus la dispoziția Curții arată că Kuria (Curtea Supremă) a statuat într-o serie de hotărâri judecătorești că unele clauze similare nu fac decât să menționeze existența unei proceduri naționale de executare silită notarială și că, prin urmare, astfel de clauze nu urmăresc în niciun fel să excludă dreptul debitorului de a iniția procedurile judiciare corespunzătoare.

76. În acest context, înainte de a examina dacă o clauză de acest tip poate fi declarată abuzivă, trebuie să se determine în primul rând dacă articolul 1 alineatul (2) din Directiva din 1993, conform căruia dispozițiile directivei nu se aplică acelor clauze contractuale care reflectă acte cu putere de lege, este aplicabil.

77. În această privință, considerăm că, în măsura în care Banca nu este obligată să utilizeze procedura națională de executare silită notarială, o astfel de clauză nu poate fi considerată obligatorie în sensul prevederilor de excludere ale articolului 1 alineatul (2) din Directiva din 1993.

18 Hotărârea din 14 martie 2013, Aziz (C-415/11, EU:C:2013:164, punctul 68).

19 Hotărârea din 13 septembrie 2018, Profi Credit Polska (C-176/17, EU:C:2018:711, punctul 59).

78. Totuși, astfel cum am arătat deja, aprecierea caracterului abuziv al unei clauze contractuale trebuie efectuată prin compararea drepturilor și a obligațiilor stabilite prin contract cu cele care ar fi prevalat în lipsa acesteia. În consecință, o clauză care se limitează la a atrage atenția consumatorului asupra existenței unei dispoziții legislative nu influențează cu nimic situația acestuia în detrimentul său. Chiar în absența unei astfel de clauze contractuale, cealaltă parte ar fi avut dreptul, în orice caz, să utilizeze dispoziția legală în cauză, presupunând, desigur, că aceasta era într-adevăr aplicabilă.

79. În speță, dispoziția contractuală în litigiu pare a se referi pur și simplu la existența unei proceduri naționale de executare silită notarială, deși, în ultimă instanță, îi revine instanței naționale sarcina să stabilească aceasta. Dacă totuși aceasta este situația, rezultă, pentru toate motivele pe care tocmai le-am expus, că o astfel de clauză nu poate fi calificată drept abuzivă.

*b) Prima ipoteză: consumatorul este determinat să creadă că contractul trebuie executat în modalitatea impusă de creditor*

80. Prima ipoteză menționată de instanța de trimitere în cea de a doua întrebare se referă în esență la o clauză contractuală care, privită în mod obiectiv, dă impresia unui consumator că acesta trebuie să execute contractul în modalitatea și în măsura impuse de creditor, chiar dacă în esență prestația impusă de creditor nu este exigibilă nici în tot, nici în parte.

81. Astfel cum arată instanța de trimitere în cererea sa, ipoteza examinată aici se referă la o clauză contractuală care, în sine, este perfect clară, dar care dă impresia unui consumator că, odată ce contractul a devenit autentic printr-un act notarial, acesta din urmă va servi drept dovadă concludentă și irefutabilă pentru orice debit care ar rezulta din contract în viitor. Cu alte cuvinte, întrebarea reală este dacă o prevedere contractuală poate fi calificată drept abuzivă *doar* în virtutea *impresiei* pe care o clauză, de altfel inteligibilă din punct de vedere gramatical, o poate crea în mintea consumatorului mediu.

82. Ar fi probabil naiv să nu presupunem că cei care redactează contractele pot încerca să profite de diversele tipuri de asimetrii dintre aceștia și consumatori în ceea ce privește informarea. O strategie evidentă și bine-cunoscută constă în a încerca să se ascundă consumatorului efectele juridice precise ale unei anumite clauze. Cea de a doua, care pare să fi fost sugerată de instanța de trimitere, apare atunci când cel care redactează contractul încearcă să determine consumatorii să se comporte într-un anumit mod atunci când, din punct de vedere juridic, un astfel de comportament nu este de fapt obligatoriu. Cu alte cuvinte, în timp ce informațiile conținute în clauză sunt exacte din punct de vedere juridic, acestea sunt totuși prezentate într-un mod care îl determină pe consumator să acționeze diferit [20].

83. Evident, în cazul primei stratageme pe care am menționat-o deja (cea a disimulării), clauza în discuție trebuie examinată în raport cu articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993, întrucât instanțele naționale trebuie să aprecieze efectul juridic real al clauzei și să stabilească dacă o astfel de clauză creează un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților în detrimentul consumatorului.

20 De exemplu repetarea anumitor expresii sau utilizarea unor formulări sofisticate, deși corecte din punct de vedere gramatical și exacte din punct de vedere juridic, dau uneori impresia consumatorilor că nu pot contesta validitatea unei clauze, chiar dacă de fapt au dreptul să o facă. În plus, faptul de a impune consumatorilor să declare în fața unui notar că au luat cunoștință de fiecare dintre clauzele contractului de împrumut, de a încorpora această declarație într-un instrument autentic și de a face apoi mai multe trimiteri la existența unei proceduri notariale de executare în contractul de ipotecă ar putea avea ca efect, atunci când este combinat cu alte elemente, descurajarea consumatorilor de la exercitarea drepturilor lor. Această situație ar putea fi valabilă mai ales dacă se iau în considerare preceptele comune din unele state membre (cum ar fi Ungaria) în care procedura de executare silită notarială este utilizată frecvent și unde un act notarial este perceput ca fiind un angajament irevocabil.

84. În ceea ce privește cea de a doua stratagemă, trebuit amintit că anexa la Directiva din 1993 trebuie interpretată ca nereferindu-se la eventualele obiective pe care le-au putut avea în vedere cei care au redactat clauza contractuală respectivă [21]. În schimb, întrucât aprecierea caracterului abuziv al unei clauze se bazează, conform articolului 3 alineatul (1) din directiva menționată, pe echilibrul dintre drepturile și obligațiile părților, ceea ce contează este doar efectul juridic al clauzei respective. În cazul în care o astfel de clauză are doar efectul de a determina consumatorii să creadă că aceștia trebuie să acționeze într-un mod care nu este obligatoriu din punct de vedere juridic, eventualul caracter abuziv al acestei clauze nu intră nicidecum în domeniul de aplicare al Directivei din 1993.

85. Pe de altă parte, trebuie subliniat că modul de formulare a articolului 5 nu prevede în mod expres că faptul că o clauză nu este redactată în mod clar și inteligibil constituie un motiv distinct pentru a o declara abuzivă. Această dispoziție prevede pur și simplu că, în cazul în care o clauză contractuală nu este redactată „într-un limbaj clar și inteligibil", atunci, „în cazul în care există îndoieli cu privire la sensul unei clauze", prevalează interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator.

86. De asemenea, rezultă din considerentul (16) și din articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 că nu există decât un criteriu pentru o clauză contractuală abuzivă, respectiv cel prevăzut la articolul 3 alineatul (1). Astfel, articolul 5 nu reprezintă un criteriu alternativ, ci prevede pur și simplu o regulă de interpretare ce permite să se determine efectele juridice produse de astfel de clauze. Rezultă, în continuare, că dacă o anumită clauză nu este redactată în limbaj clar și inteligibil, atunci raportarea la regula de interpretare de la articolul 5 poate permite atenuarea oricăror interpretări potențial dure sau injuste ale acestei dispoziții. O clauză contractuală poate fi considerată abuzivă doar atunci când, chiar interpretată prin trimitere la articolul 5, încă creează un dezechilibru contractual în detrimentul consumatorului. În această situație însă, caracterul abuziv va fi apreciat în raport cu criteriul prevăzut la articolul 3 alineatul (1), iar nu în raport cu regula de interpretare de la articolul 5.

87. Este adevărat că Hotărârea din 28 iulie 2016, Verein für Konsumenteninformation (C-191/15, EU:C:2016:612), punctul 68, a lăsat poate totuși să planeze niște îndoieli cu privire la aspectul dacă o clauză poate fi declarată abuzivă numai pentru că nu a fost redactată într-un limbaj clar și inteligibil. Astfel, Curtea a reținut că natura abuzivă a unei astfel de clauze poate rezulta dintr-o formulare care nu îndeplinește cerința unei redactări clare și inteligibile, prevăzută la articolul 5 din Directiva din 1993. Din aceasta Curtea a dedus, așadar, că o clauză redactată în prealabil privind alegerea legii aplicabile care desemnează legea statului membru în care se află sediul profesionistului este abuzivă. Nu a procedat astfel prin referire la efectele juridice ale acestei clauze, ci pentru că aceasta era înșelătoare pentru consumatori, întrucât aceștia nu erau informați cu privire la existența anumitor dispoziții legale imperative [22].

88. Se poate observa însă că, înainte de a ajunge la această concluzie, Curtea a amintit la punctul 67 din hotărârea respectivă că, pentru a declara o clauză abuzivă, aceasta trebuie să genereze un dezechilibru între drepturile și obligațiile părților, ceea ce tinde să indice că intenția Curții nu era să creeze un al doilea criteriu privind stabilirea caracterului abuziv.

21 A se vedea observațiile introductive.

22 Punctul 71.

89. În orice caz, considerăm că această hotărâre a supraestimat oarecum domeniul de aplicare al „cerinței privind transparența” identificate de Curte [23] în jurisprudența sa anterioară [24]. În aceste condiții, considerăm, cu respect, că Curtea ar trebui să revină la abordarea sa anterioară, potrivit căreia articolul 5 din Directiva din 1993 nu instituie un criteriu autonom cu privire la caracterul abuziv, distinct de cel prevăzut la articolul 3 alineatul (1). Considerăm, așadar, că Curtea ar trebui mai degrabă să afirme că articolul 5 enunță pur și simplu o regulă de interpretare care prevede că, atunci când dispozițiile relevante ale contractului nu sunt redactate „într-un limbaj clar și inteligibil”, în cazul în care există îndoieli cu privire la sensul clauzei în discuție, „prevalează interpretarea cea mai favorabilă pentru consumator”. Numai atunci când, chiar după aplicarea regulii de interpretare de la articolul 5, clauza continuă să producă un dezechilibru semnificativ între părți, intră în joc criteriul privind caracterul abuziv prevăzut la articolul 3 alineatul (1) [25].

90. Instanța de trimitere poate dori însă să examineze legislația Uniunii privind practicile comerciale neloiale ale întreprinderilor față de consumatori ce conține dispoziții care tratează în mod specific informațiile înșelătoare, în special articolul 6 alineatul (1) litera (g) și articolul 7 alineatul (2) din Directiva 2005/29. Dat fiind însă că această directivă nu a fost menționată de instanța de trimitere și că pertinența ei nu a fost examinată de părți, propunem să nu dezvoltăm mai mult acest aspect.

91. Rezultă, astfel, că o clauză nu poate fi declarată abuzivă în temeiul Directivei din 1993 *doar* pentru că dă impresia unui consumator că trebuie să execute o anumită obligație contractuală atunci când, apreciată în raport cu modul de redactare al clauzei contractuale, prestația respectivă nu este impusă. Având în vedere criteriul caracterului abuziv prevăzut la articolul 3 alineatul (1), este necesar să se demonstreze că clauza creează un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților, care, în speță, operează în detrimentul consumatorului.

### *4. A treia întrebare*

92. Prin intermediul celei de a treia întrebări, instanța de trimitere solicită să se stabilească dacă articolul 5 din Directiva din 1993 trebuie interpretat în sensul că trebuie să se considere că o clauză a fost redactată în mod clar și inteligibil atunci când efectele sale juridice pot fi determinate doar printr-o interpretare a dispozițiilor naționale în privința cărora, la momentul încheierii contractului, instanțele nu formulaseră o poziție coerentă și în raport cu care nu a rezultat o poziție coerentă în anii următori, chiar dacă formularea utilizată este de altfel clară și inteligibilă.

93. Astfel cum am menționat deja, articolul 5 din Directiva din 1993 prevede că, „în cazul contractelor în care toate clauzele sau o parte a acestora sunt prezentate consumatorului în scris, acestea trebuie întotdeauna redactate într-un limbaj clar și inteligibil”. Aceasta presupune că formularea unei clauze trebuie să exprime în mod clar efectele juridice generate de clauza respectivă. Prin urmare, orice apreciere privind existența sau lipsa caracterului inteligibil al unei clauze trebuie să se bazeze, în primă instanță cel puțin, pe această formulare.

23 Considerăm că această cerință privind transparența se referă numai la articolul 4 alineatul (2), potrivit căruia aprecierea caracterului abuziv al clauzelor nu privește definirea obiectului contractului, în măsura în care aceste clauze sunt exprimate în mod clar și inteligibil. Într-adevăr, raționamentul care stă la baza articolului 4 alineatul (2) este că, în măsura în care astfel de clauze privesc definirea obiectului, se presupune că consumatorii își vor exprima consimțământul pentru încheierea contractului în considerarea obiectului său. Astfel, spre deosebire de celelalte clauze ale unui contract de adeziune pe care consumatorii nu le citesc, aceste clauze nu riscă să ia consumatorul prin surprindere. Prin urmare, deși cerința privind caracterul inteligibil, menționată la articolul 4 alineatul (2), are același domeniu de aplicare cu cea prevăzută la articolul 5 din această directivă, consecințele încălcării sale nu sunt aceleași, întrucât obiectivul urmărit de cele două dispoziții nu este identic. În primul caz, acest obiectiv este acela de a verifica dacă prezumția amintită este corectă (și deci dacă consumatorul era într-adevăr în măsură să aprecieze, pe baza unor criterii clare și inteligibile, consecințele economice care rezultă pentru el din obiectul contractului) în timp ce, în opinia noastră, obiectivul articolului 5 este acela de a stabili, în raport cu criteriul consacrat la articolul 3 alineatul (2), modul în care trebuie interpretată o clauză.

24 A se vedea Hotărârea din 26 februarie 2015, Matei (C-143/13, EU:C:2015:127, punctul 73), precum și Hotărârea din 20 septembrie 2018, Danko și Danková (C-448/17, EU:C:2018:745, punctul 61).

25 A se vedea de exemplu Hotărârea din 9 iulie 2015, Bucura (C-348/14, nepublicată, EU:C:2015:447, punctul 64).

94. În prezenta cauză însă, instanța de trimitere se referă la situația unei clauze a cărei formulare este clară, dar al cărei sens juridic a fost ambiguizat de existența unei jurisprudențe contradictorii privind interpretarea clauzei respective.

95. Prin urmare, întrebarea trebuie înțeleasă ca privind existența unei eventuale obligații de a informa consumatorul cu privire la existența acestei jurisprudențe contradictorii, în plus și dincolo de obligația prevăzută la articolul 5 de a redacta clauzele într-un limbaj clar și inteligibil. Or, în Hotărârea din 28 iulie 2016 (C-191/15, EU:C:2016:612), punctul 69, Curtea a statuat cu privire la o clauză conform căreia contractul este reglementat de legea statului membru în care își are sediul profesionistul că, „atunci când efectele unei clauze sunt determinate de acte cu putere de lege obligatorii, este esențial ca profesionistul să informeze consumatorul cu privire la aceste acte”.

96. Cu toate acestea, se poate observa că Directiva din 1993 nu conține nicio referire la o astfel de obligație. Dimpotrivă, existența unei astfel de obligații este contrazisă de modul de redactare a articolului 5, care presupune că informațiile esențiale cu privire la contract trebuie să fie cuprinse în contractul însuși.

97. De asemenea, indiferent de orice poziție pe care Curtea o poate adopta referitor la problema dacă articolul 5 consacră un criteriu autonom cu privire la caracterul abuziv, în ceea ce ne privește avem îndoieli că articolul 5 poate fi interpretat în mod corect ca impunând o obligație mai largă pentru cel care redactează contractul de a preveni consumatorii cu privire la impactul real sau potențial al hotărârilor judecătorești referitoare la interpretarea dispozițiilor legale imperative. În acest context, se poate observa în primul rând că al cincilea și al șaselea considerent al directivei se referă în mod expres la faptul că „în general, consumatorii nu cunosc normele de drept care, în *alte* state membre, reglementează contractele pentru vânzarea de bunuri sau de servicii” [26]. Aceasta sugerează în sine că directiva pornește cel puțin tacit de la premisa că, întrucât consumatorii nu sunt familiarizați în general cu dreptul *străin*, se consideră că au cunoștințe suficiente despre propriul sistem juridic în ceea ce privește aplicarea contractelor încheiate cu consumatorii.

98. În al doilea rând, dacă acesta era sensul articolului 5 din Directiva din 1993, articolul respectiv ar impune potențial o sarcină considerabilă, chiar nesigură, pentru furnizorul bunurilor sau serviciilor în cauză. Ne-am putea întreba cum cel care redactează contractul poate rezuma sau explica consecințele juridice ale unei clauze care a făcut obiectul unei serii de hotărâri judecătorești potențial contradictorii sau incoerente. O astfel de obligație ar putea fi deosebit de grea în sistemele common law în care o mare parte a dreptului contractelor (desigur, nu integralitatea acestuia) nu se bazează pe dispozițiile unui cod general (așa cum se întâmplă în majoritatea statelor membre) sau chiar pe o lege, ci mai degrabă pe interpretarea unei serii de hotărâri judecătorești. Cu toate acestea, chiar și în cazul sistemelor de drept civil în care hotărârile judecătorești nu sunt poate la fel de importante pentru înțelegerea dreptului contractelor ca în cazul sistemelor common law, o astfel de obligație s-ar putea dovedi foarte dificil de îndeplinit.

99. În al treilea rând, o astfel de interpretare a articolului 5 din Directiva din 1993 ar fi inaplicabilă în practică. Totuși, considerentul (20) al directivei prevede că „consumatorului ar trebui să i se ofere posibilitatea de a analiza toate clauzele […]”. Ne-am putea întreba dacă se sugerează în mod serios, ca urmare a Hotărârii Verein für Konsumenteninformation, ca potențialii vânzători să furnizeze consumatorilor un rezumat al hotărârilor judecătorești înainte de încheierea unui contract cu aceștia. Chiar dacă această obligație ar trebui să se limiteze la achizițiile majore ale consumatorilor [27], cum ar fi, precum în speță, executarea unei ipoteci constituite pentru achiziționarea unei locuințe, putem doar

26 Sublinierea noastră.

27 O distincție care, în orice caz, nu este trasată de directivă.

să ne imaginăm nerăbdarea (ca să nu spunem confuzia) pe care consumatorul mediu ar putea să o aibă față de ceea ce ar putea reprezenta un seminar privind dreptul contractelor ținut de un personal necalificat. În orice caz, dacă directiva ar impune o obligație atât de constrângătoare, ar fi fost de așteptat ca acest lucru să fie enunțat în termeni foarte clari.

100. Prin urmare, nu ne putem împiedica să ne gândim că ar putea fi necesar ca Curtea să reexamineze și, în fapt, să revizuiască o parte din formularea punctului 69 din Hotărârea Verein für Konsumenteninformation.

101. Este absolut necesar să se atragă atenția asupra situației de fapt care stă la baza acestei hotărâri. Cauza avea ca obiect o acțiune introdusă de un grup de consumatori care contestau validitatea anumitor clauze conținute în contracte de vânzare în formă electronică de tip standard, pe care compania multinațională de vânzări cu amănuntul online Amazon le-a încheiat cu consumatorii austrieci. Amazon nu avea în Austria nici sediu, nici vreo altă unitate. Una dintre dispozițiile contractuale respective prevedea pur și simplu că contractul era reglementat de legea luxemburgheză. Nu exista, de exemplu, nicio referire la dispozițiile relevante ale Regulamentului Roma I[28], menite să protejeze consumatorul în ceea ce privește clauzele de alegere a legii aplicabile. Această clauză nu arăta nici măcar că drepturile acordate consumatorilor prin legislația austriacă rămâneau neschimbate ca urmare a alegerii legislației luxemburgheze.

102. Concluzia potrivit căreia o astfel de clauză era abuzivă nu este, așadar, deloc surprinzătoare. La urma urmei, dacă există un laitmotiv fundamental al sistemului de protecție prevăzut de regulamentele Bruxelles și Roma, acesta este că consumatorii trebuie să fie protejați împotriva aplicării unor clauze contractuale menite să îi sustragă fie de la competența instanțelor, fie de la aplicarea sistemelor de drept care le sunt familiare. Din această perspectivă, o clauză contractuală care prevede aplicarea dreptului luxemburghez consumatorilor austrieci fără a se referi la protecția prevăzută de regulamentul Roma I cu privire la o astfel de alegere a legii aplicabile reprezintă aproape un exemplu tip de clauză abuzivă cuprinsă într-un contract încheiat cu consumatorii.

103. Considerăm, prin urmare, că observațiile formulate de Curte la punctul 69 din Hotărârea Verein für Konsumenteninformation trebuie privite în lumina acestor împrejurări speciale și a contextului general al dispozițiilor privind alegerea legii aplicabile, precum și a protecției consumatorilor care rezultă din acestea, care figurează în articolele 4, 6 și 9 din Regulamentul Roma I.

104. Cu toate acestea, în cazul în care observațiile Curții trebuie înțelese ca implicând o obligație generală a unui profesionist de a informa consumatorul despre existența unor dispoziții legale imperative, atunci ne temem că o astfel de afirmație nu poate fi susținută. Atât timp cât Curtea nu aderă în mod oficial la un sistem bazat pe precedentul judiciar, ar fi totuși de dorit, având în vedere importanța Hotărârii Verein für Konsumententinformation, ca aceste constatări să fie cel puțin clarificate sau chiar revizuite.

105. Din această perspectivă, trebuie reamintit că dreptul contractelor din toate statele membre conține dispoziții legale imperative, multe dintre acestea fiind destinate în mod expres protecției consumatorilor. Acest lucru este desigur valabil pentru sistemele de drept civil la care aderă marea majoritate a statelor membre, întrucât codurile lor naționale sunt pline de dispoziții de acest tip. Totuși, acest lucru este valabil și pentru sistemele common law. Deși, astfel cum am arătat deja, părți semnificative ale dreptului contractelor rezultă în sistemele common law din hotărârile judecătorești, există totuși multe exemple importante în care dispoziții imperative de acest tip au fost impuse prin lege.

28 Regulamentul (CE) nr. 593/2008 al Parlamentului European și al Consiliului din 17 iunie 2008 privind legea aplicabilă obligațiilor contractuale (Roma I) (JO 2008, L 177, p. 6).

106. În consecință, dreptul contractelor din toate statele membre conține o gamă largă de dispoziții imperative, variind, de exemplu, de la clauze implicite privind compatibilitatea cu scopul lor a bunurilor și a serviciilor furnizate, pe de o parte, la norme speciale privind transferul bunurilor imobile, pe de altă parte. Prin urmare, nu s-ar putea sugera în mod realist ca consumatorii să trebuiască să fie informați de profesionist cu privire la fiecare dintre dispoziții legale imperative înainte de încheierea unui contract. Întrucât Hotărârea Verein für Konsumententinformation este, fără îndoială, întemeiată pe ideea că consumatorii ar trebui să aibă efectiv posibilitatea de a examina toate clauzele contractuale pentru a putea influența conținutul acestora [29], trebuie deci să se presupună că Curtea nu a impus ca toate dispozițiile legale imperative aplicabile să fie aduse la cunoștința consumatorului, ci doar acelea care au o influență directă asupra consimțământului său.

107. În aceste condiții, propunem, pe de o parte, ca obligația de informare stabilită de Curte în Hotărârea Verein für Konsumenteninformation să fie interpretată în sensul că se limitează la ipoteza specială menționată în cauza respectivă, și anume cea a unei clauze care reglementează dreptul aplicabil, în pofida formulării aparent extensive de la punctul 69 din hotărâre. O asemenea interpretare a hotărârii ar fi de asemenea în concordanță cu cel de al cincilea și cu cel de al șaselea considerent ale Directivei din 1993, care menționează necesitatea de a proteja consumatorii care nu cunosc legile altor țări decât ale lor.

108. Pe de altă parte, considerăm că, într-un fel sau altul, ar fi util ca Curtea să clarifice sau chiar să modifice formularea de la punctul 69 din Hotărârea Verein für Konsumenteninformation. În această privință, propunem Curții să constate că, în lipsa circumstanțelor speciale ale unei clauze de alegere a legii străine, cum era cazul în speță, nu există o obligație generală impusă vânzătorilor de bunuri sau furnizorilor de servicii care să atragă atenția clienților cu privire la existența unor dispoziții legale imperative de acest tip înainte de executarea contractului.

109. În ceea ce privește întrebarea adresată, considerăm că existența unei eventuale obligații de informare ar trebui să rezulte mai degrabă din Directiva 2005/29 decât din Directiva din 1993, iar o astfel de obligație ar trebui să privească doar informații esențiale [30] și să nu meargă până acolo încât să includă un rezumat al jurisprudenței existente. Rezultă că, în orice caz, existența unei jurisprudențe contradictorii nu este suficientă în sine pentru a stabili că o clauză contractuală care nu se referă la această jurisprudență nu este exprimată într-un limbaj inteligibil în sensul articolului 5 din Directiva din 1993.

*5. A patra întrebare*

110. Prin intermediul celei de a patra întrebări, instanța de trimitere solicită în esență să se stabilească dacă punctul 1 litera (m) din anexa la Directiva din 1993 trebuie interpretat în sensul că se aplică unei clauze contractuale care nu a fost negociată individual atunci când permite cocontractantului consumatorului să stabilească în mod unilateral dacă executarea contractului de către consumator este conformă cu prevederile contractului, chiar înainte ca părțile contractante să fi executat vreo obligație.

111. În această privință, trebuie amintit că punctul 1 litera (m) din anexa la Directiva din 1993 se referă la clauzele care au ca obiect sau ca efect acordarea profesionistului dreptului de a stabili, *inter alia*, dacă „bunurile sau serviciile” furnizate sunt conforme cu contractul sau acordarea în favoarea acestuia a dreptului exclusiv de a interpreta orice clauză din contract. Cu toate acestea, din utilizarea termenilor „bunurile sau serviciile” rezultă că punctul 1 litera (m) din anexă nu se referă la *toate*

29 A se vedea punctele 63 și 68.

30 A se vedea prin analogie Hotărârea din 7 septembrie 2016, Deroo-Blanquart (C-310/15, EU:C:2016:633, punctul 48).

obligațiile contractuale care decurg din contract, ci doar la cele care se referă la aspectul dacă bunurile sau serviciile în cauză au fost furnizate în conformitate cu contractul. Într-adevăr, dacă obiectivul era ca punctul 1 litera (m) să se aplice tuturor obligațiilor care decurg din contract, legiuitorul Uniunii ar fi utilizat probabil alți termeni decât „bunurile și serviciile”.

112. În consecință, o clauză care „permite cocontractantului consumatorului să stabilească în mod unilateral dacă executarea contractului de către consumator este conformă cu prevederile contractului” nu intră în sine în domeniul de aplicare al punctului 1 litera (m) din anexa la Directiva din 1993, deși în anumite împrejurări ea poate echivala cu o clauză contractuală abuzivă în temeiul articolului 3 alineatul (1) din directiva respectivă pentru motivul că, aproape prin definiție, creează un dezechilibru semnificativ între drepturile și obligațiile părților ce rezultă din contract.

113. Repetăm, așadar, că punctul 1 litera (m) se aplică numai clauzelor care acordă profesionistului dreptul exclusiv de a stabili dacă *bunurile sau serviciile* furnizate sunt conforme cu prevederile contractului: el nu se aplică executării contractului în general.

## IV. IV. Concluzii

114. Având în vedere considerațiile care precedă, propunem Curții să răspundă la întrebările adresate de Fővárosi Ítélőtábla (Curtea Regională de Apel din Budapesta-Capitală, Ungaria) după cum urmează:

„1) Punctul 1 litera (q) din anexa la Directiva 93/13/CEE a Consiliului din 5 aprilie 1993 privind clauzele abuzive în contractele încheiate cu consumatorii trebuie interpretat în sensul că nu presupune o interdicție generală cu privire la orice clauză contractuală care nu s-a negociat individual și al cărei obiect sau efect este să inverseze sarcina probei în cazul în care această sarcină ar trebui, potrivit legislației aplicabile, să revină în mod natural celeilalte părți.

2) Articolul 3 alineatul (1) din Directiva din 1993 trebuie interpretat în sensul că consideră drept abuzivă o clauză contractuală care are efectul de a limita sau de a exclude accesul consumatorului la un mecanism de soluționare a litigiilor. În schimb, o clauză în virtutea căreia consumatorul are motive întemeiate să creadă că trebuie să execute contractul integral, în modalitatea și în măsura impuse de creditor, chiar dacă acest fapt este contestat de consumator, nu este o clauză abuzivă în sensul articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.

3) Articolul 5 din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că lipsa unei poziții coerente printre instanțele naționale cu privire la interpretarea unei clauze standard specifice nu este suficientă în sine pentru a permite să se concluzioneze că această clauză nu a fost redactată într-un limbaj clar și inteligibil în sensul acestei dispoziții.

4) Punctul 1 litera (m) din Directiva 93/13 trebuie interpretat în sensul că nu se aplică unei clauze contractuale care nu a fost negociată individual și care permite cocontractantului consumatorului să stabilească în mod unilateral dacă executarea contractului de către consumator este conformă cu prevederile contractului. Totuși, în anumite împrejurări, o clauză de acest tip poate fi considerată contrară dispozițiilor articolului 3 alineatul (1) din Directiva 93/13.”